

ORNITOLOGIA I TOPONÍMIA ALS ONZE POBLES MÉS ALTS DE LES MUNTANYES DE PRADES

Albert MANENT

Al Camp de Tarragona i a les comarques veïnes el mot «ocell» té un ús restringit perquè normalment la gent emprà el mot «moixó». És clar que, si hom veu volar una àliga o un corb, no diuen moixó, però en algun cas, quan l'ocell és gros i potser no l'han identificat del tot, parlen d'un «moixonot».

El present estudi es refereix als municipis (o antics municipis, en el cas de La Mussara, Rojals i Siurana) de L'Albiol, Arbolí, Capafonts, La Febró, Mont-ral, Prades, La Riba i Vilanova de Prades¹.

El conjunt de topònims referits a ocells que hi hem trobat són un element molt útil per a l'estudi de l'ornitologia actual i pretèrita de les Muntanyes de Prades, per bé que no n'hi ha de tan coneguts o molt característics com el pardal, la primavera i la puput o el picot, el tudó i la griva.

La cria dels coloms, tan pròspera, segons sembla, a l'Edat Mitjana, ha deixat un rosari de *Colomers* els quals, generalment, no eren gaire allunyats del nucli urbà, i on hom els criava com un negoci o, en tot cas, per al consum familiar. Així, Lo Colomer es troba a L'Albiol com a partida del llogarret de Bonretorn i ja documentat el segle XVII. I des del segle XV, com a Mas del Colomer, Font del Colomer i Bassa del Colomer, tot i que no garantim que el mas no vingués —com els seus derivats— d'un cognom de propietari. Lo Colomer és a Capafonts i en un lloc alt, boscos i obagós. A La Febró hi trobem dos Colomers: un que és un morro de roca, vora el Mas dels Frares. Lo Cingle del Colomer és en terme de La Mussara: als forats encara hi ha els ponedors on s'ajocaven els coloms i que fins després de la guerra civil hi criaven els del Mas de l'Abelló. Sota el Cingle del Colomer neix Lo Barranc del Colomer. A Prades hi ha Lo Colomer o Los Colomers, un territori petit que ara és bosc. Com a conseqüència del topònim trobem Lo Camí, Lo Collet i Les Roques dels Colomers. A Mont-ral existeix igualment Lo Colomer. I Los Colomers són també a Siurana, Vilanova de Prades i La Riba.

Després del Colomer no pot mancar la referència al «colom», que en alguns

punts és autènticament salvatge, com els que nien a la Cova dels Coloms, situada al Cingle de la Cova dels Coloms, sota la Serra Plana i en terme de La Febró. Hom encara distingeix la cova de dalt i la de baix.

A La Riba hi ha la Roca dels Coloms i la Cova del Colom. A Rojals unes roques reben el nom poètic de Los Raigs dels Coloms, mentre que a La Mussara Lo Colomet és un bocí blanquíssim del Cingle de la Mola que serveix perquè els de Vilaplana, quan hi toca el sol, sàpiguen l'hora que és.

Una gal·linàcia feréstega, la perdiu, té molta requesta entre els noms de lloc perquè abans abundava molt al pla i a la muntanya. A dalt s'ha anat perdent en abandonar-se els conreus dels masos de la serralada. I també perquè van agafar la pesta de les gallines. A L'Albiol trobem Puig Perdiguier, a Arbolí la Punta del Perdiu (cap de cingle) i les Puntetes del Perdiu (roca de cingle i també un petit pla). A Capafonts La Parada de la Perdiu és molt llarga i a La Febró existeixen Lo Bosc i Los Horts del Perdiu. Recordem que «Perdiu» és el renom d'una casa dels Masos de Galzeran, agregat, ja abandonat, de La Febró. I fa una vintena d'anys que Manuel Aragonès i Virgili va inaugurar dins el poble de La Febró l'Hostal de la Perdiu, que ha assolit una certa fama. El topònim també abunda a Prades: Los Castanyers del Perdiu, Cal Perdiu, Lo Carrer de Cal Perdiu, Cal Ton Perdiu i La Font del Ton Perdiu. A Mont-ral trobem Lo Pla de les Perdius, mentre que a Rojals Cantaperdius són uns comellars, avui ermots. A Siurana la Font de la Perdiu i el Collet del Perdigot, lloc on probablement anaven a caçar-hi amb el perdigot en temps de veda. A Vilanova de Prades d'un tros de terra se'n diu La Perdiguera i hi existeix la Font de la Perdiu.

El grup d'ocells de rapinya, nocturns o diürns, té com a símbol el Voltor, desaparegut de les Muntanyes de Prades de fa molt de temps, però que ha deixat rastre a la toponímia. Al segle xv un tros de L'Albiol s'anomenava La Voltòria, però els documents també parlen d'Isabel Voltor (renom o cognom?). Un document de Mont-ral (segle xvi) parla de «Mas del Voltor (...) peixera d'en Voltor». I en un del mateix poble, però del segle xviii hom parla de La Voltúria. A La Febró hi ha Lo Serret de la Voltora, que algun cop diuen en masculí. A Prades s'ha estès com a renom: Cal Voltoret, Cal Cisco Voltoret, Cal Pep Voltoret, cal Tomàs Voltoret, d'on vénen Lo Corral del Voltoret, la Font del Voltoret, Los Plans del Voltoret, Lo Mas del Cisco Voltoret i Lo Cap dels Plans del Voltoret. En un testament pradenc del 1847 hom anomena «Josep Boltó». Cal remarcar el fet que, per la desaparició, ja antiga, de l'ocell, tots aquests topònims, quan són encara vius, es pronuncien amb la bilabial i no amb la labiodental.

L'àliga, malgrat la regressió que ha fet en els darrers trenta anys, té un lloc preferent als noms de lloc de la serra de Prades. Així el mateix Prades existeix Lo Barranc de l'Àliga i per tant Lo Camí del Barranc de l'Àliga. A La Riba hi ha La Cova de l'Àliga, que és una gran balma. A Rojals anomenen molt Lo Pic de l'Àliga, de més de mil metres, i ja en terme de Vimbodí; i la Roca de l'Àliga, al Bosc del Guerxet, potser també en terme de Vimbodí. Mentre que a Vilanova de Prades La Font de l'Àliga és un topònim ben viu.

El corb, gairebé extingit a la serra de Prades i que abans formava nombroses volades que temien els pagesos, és força corrent a la toponímia, fet que en destaca l'abundor d'abans i el record que deixaven tant el crit com el vol, la qual cosa facilitava el bateig d'un lloc amb el nom de corb, pronunciat sovint «còr». A L'Albiol trobem Lo Cingle dels Corbs, La Font del Corb, Lo Grauet del Corb. Mentre que a Capafonts Cantacorbs és un serret rocós, igual que el que veuen des de La Febró, però és en terme de Siurana i també s'anomena Cantacorbs. Lo Serret de Cantacorbs, a La Mussara, és un dels punts més alts del terme, absolutament desolat i erm, mentre que Lo Torrent de Cantacorbs és un pretèrit. A Prades Cantacorbs és un gran cingle amb roques que sobresurten pel damunt. La Font del Corb és als Motllats (La Mussara). I de Roca dels Corbs, a Prades, n'hi ha dues de diferents que són enormes. Cantacorbs en terme de Rojals s'anomena a una punta occidental de la Serra de la Mussara. És «un cingletó d'enderrocs», em diuen. I la gent comenta: «Ans los corbs no se'n movien. Ara ni els veus». La Font del Corb és a Vimbodí, ran de cingle i a frec del terme de Rojals. La Roca dels Corbs, en aquest terme, són uns grenys de calissa on abans niaven. Més avall, al repeu, hi passa el Riu Brogent.

El duc, gran ocell de presa, anomenat al Camp popularment «dugu», es troba també en regressió per la manca de conills i altres bestioles amb les quals s'alimentava. Però toponímicament té una certa presència a la serralada de Prades, tot i que no crec que hi hagi abundat mai gaire. Així a Rojals trobem La Cova del Dugo, una balma on tancaven bestiar i on Salvador Vilaseva va fer-hi descobertes prehistòriques. A Siurana hi ha L'Avenc del Dugo i a Vilanova de Prades La Canal del Dugo.

Entre els ocells nocturns hem d'esmentar La Cova del Gall Carboner (gamarús en d'altres contrades), que és a Mont-ral. I també Xot, que és renom a La Mussara i a La Riba (pronunciat, naturalment, «txot»). En alguna comarca el Xot és anomenat «petit duc». A Prades hi ha un renom referit al mussol que potser indica que els caçava a la nit: Cal Mussoler i Lo Bosc del Mussoler, a més Lo Grau del Mussoler i Les Puntetes del Mussoler. El renom lo Mussol Volador, pradenc, explica l'Amigó que «diuen que la persona a la qual s'aplicava es va esbalçar». Heus ací un renom prou cruel. D'altra banda, Lo Pla de la Meuca és a Rojals. «Meuca» al Camp de Tarragona s'aplica a una mena de mussol (òliba?).

La Roca Falconera, a la partida de les Argeles (Mont-ral) és esmentada en un document del segle XVIII. I a l'agregat montralenc del Bosquet hi ha La Cova del Falcó. A L'Albiol trobem Lo Coll d'en Falcó i Lo Puig d'en Falcó, tots dos en documents del segle XV. Tanmateix no sabem si es tracta d'un cognom. D'altra banda, en aquestes muntanyes no és estrany veure-hi usat impròpiament el pronom personal «en» per a topònims². Cal Miloc és a Cabrera, agregat de Mont-ral, i Lo Miloc era un renom de La Mussara. Deu ésser el masculí de «miloca».

L'esparver (pronunciat sovint «espervec») només es troba a La Mussara amb Lo Toll de l'Esperver, al peu de la Serra dels Cornudells.

La gralla ara no abunda gaire, però ha deixat un bon rastre a la toponímia. Puig de Gralla figura en un document de límits de la Devesa del Paborde a L'Albiol (segle XIII). A Arbolí hi ha dues Gralleres, una és un bosc sota la Mola i l'altra, al Pla de Manró, i és una raconada que han batejat els caçadors. Al mateix terme d'Arbolí tenim Lo Corral de la Grallera i, a l'Obaga, La Cova de la Gralla. A Capafonts, sota Lo Pont de Goi, hi ha la Cova de les Gralles també és a Rojals, un lloc on feren troballes prehistòriques. Mentre que la Cova de Gralla és a Siurana.

El roquerol és un ocell de muntanya, d'alta muntanya, de la família de les orenetes i què ha deixat força petja a la toponímia. A Prades trobem Cal Roquerol, Cal Pep Roquerol i Ca la Roqueroleta. A Rojals La Cova del Roquerol on havien viscut uns carboners tortosins. El meu informant, Francesc Sifre, em diu que «entorn d'aquest topònim hi havia una constel·lació: La Mola del Roquerol, Lo Mas del Roquerol, L'Obac del Roquerol, Lo Portell del Pla del Roquerol, Lo Collet del Roquerol, Les Basses del Roquerol, Lo Racó del Roquerol...» Fins i tot l'indret s'ha arribat a grafiar impròpiament com a Serra de Roquerola, en realitat La Roquerola, una mola tocant a la Mola d'Estat. I no oblidem que als de Siurana com a renom col·lectiu, humorísticament, hom els anomena «roquerols».

Els ocells petits, o moixons, no tenen a penes presència a la toponímia de la serrallada de Prades. Ni tampoc els mitjans, com el picot, el gaig, la griva, etc., llevat del Mas del Pas del Tord, a Mont-ral, ja esmentat en documentació del segle XVIII. No obstant això, caçaven força els moixonets i al marge de la llei. Per això en tants termes existeix el topònim *parany*, que vol dir el lloc precís, generalment a la roca, on els paraven una trampa, un parany, amb vesc, lloses, etc. Parany és nom de lloc viu a Arbolí, ja que en diuen Lo Paranyet. A La Febró Parany és un forat de cingle i a La Mussara Lo Serret del Parany figura en un testament, per bé que els mussarencs de fa trenta anys no en tenien gaire memòria viva. A Capafonts trobem Lo Parany del Tomàs, en un serret i Lo Parany del Massip on encara hi ha els clotets fets a la roca per a retenir-hi l'aigua de la pluja i poder-los matar amb l'escopetó quan hi anessin a beure. I també Lo Tossal del Parany, que és esmentat en un Capbreu del 1789: «Tossal del Parany, de los tordos, vulgo tords». Lo Parany és igualment a Vilanova de Prades.

La futa, un ocell minúscul, que al Camp de Tarragona diuen que és el moixó més petit de tots, surt com a topònim de L'Albiol amb lo Mas de la Futa. Lo Pla del Pòlit és al Pla de Manró i a la banda dreta del Riu d'Arbolí. Probablement correspon a l'ocell d'aiguamoll i de pas que Màrius Domingo al seu llibre *Els ocells al Camp de Tarragona* (Reus 1988) esmenta com a escàs.

Lo Pla dels Pinsans es troba a Vilanova de Prades, on devia abundar molt. La Cogullada és un tros de conreu a Capafonts. Los Rossinyols correspon a una partida molt gran del terme de Prades, ja esmentat el segle XVIII i amb molt bona terra. Ha donat probablement nom al Barranc de Rossinyols, Lo Camp de Rossinyols i Lo Coll de Rossinyols.

Resten dos ocells mitjans i força coneguts, per bé que al segon no se'l veu gaire mai: la merla i el cucut. A La Mussara hi ha l'Arbre de les Merles, que és una espècie d'auró, sota la Punta del Teix, on es veu que s'hi ajocaven sorollosament. Al mateix terme hi ha La Coveta del Merló (diminutius?). I a La Febró existeix Lo Tros del Merlo, que ve del renom de casa, renom que trobem a La Morera del Montsant.

La Cova del Cucuc³ és en terme de L'Albiol. Hi havia viscut un home que duia aquest renom. Lo Mas del Cucuc, igual que Lo Pla del Cucuc, són a la partida dels Clots, a Arbolí.

Finalment hi ha el cas d'un animal tan domèstic com la gallina, la qual ha donat nom a algunes roques, simplement per semblança, no pas per presència. A Capafonts en un cingle hi ha Lo Bec de la Gallina, que, segons com, no hi té gaire retirada. El mateix nom es repeteix a Prades i coincideix en el mateix punt: fronterer de termes. L'Amigó afirma: «sembla el cap d'una gallina» i diu que ja el troba esmentat en un capbreu del segle XVI. També a Capafonts tenim Lo Tossal Galliner, un serrat punxegut, que pot semblar el cap d'una gallina. A L'Albiol hi ha Lo Mas de Galliner, esmentat en documents del segle XVIII. No sabem, d'altra banda, si Picamill, partida de terra més aviat rocosa i plana del terme de La Febró, es refereix al conreu del mill o a la presència d'ocells per a menjar-ne. També desconec si Lo Tros del Passaret, que l'informant comparava a un «mixó» (passarell?), es refereix a alguna espècie d'ocell *passer*.

En resum, podem dir que a les Muntanyes de Prades la toponímia ens dóna vint-i-cinc noms d'ocells o de llocs que s'hi relacionen molt (*colomer* i *parany*) i un parell més de casos dubtosos.

NOTES:

1. Aquest estudi es basa en els següents reculls de noms de lloc: Enric MOREU-REY, *Els topònims del terme actual i pretèrit de L'Albiol* «Anuario de Filología», II, Facultat de Filologia (Barcelona 1976), 447-530; Joan PRATS I SOBREPÈRE, *Toponímia del terme i del poble d'Arbolí*, «Revista Catalana de Geografia», I, núm. 3 (Barcelona 1978), 447-528; Albert MANENT, *Els noms de lloc del terme i del poble de Capafonts*, «Treballs de la Secció de Filologia i Història Literària», II (Tarragona 1981), 9-67; Albert MANENT, *Toponímia del terme municipal de la Febró*, «Boletín Arqueológico», fascs. 121-124 (Tarragona 1973-1974), 163-192. Ramon AMIGÓ I ANGLÈS, *Noms de lloc i de persona del terme de Prades* (Reus-Prades 1985); Ramon AMIGÓ I ANGLÈS, *Els topònims del terme municipal i del poble de la Mussara* (Tarragona 1963) i Josep IGLÉSIES, *La Riba* (Barcelona, I de «Els noms de lloc de les terres catalanes»), Societat Catalana de Geografia, Institut d'Estudis Catalans (Barcelona 1953). Per al terme de Mont-ral he utilitzat les fitxes d'Eugení PEREA, que n'acaba el recull toponímic. El mateix puc dir de Rojals, que enllesteix Francesc SIFRE, i de Siurana, recull que té molt avançat Ramon AMIGÓ. Finalment Josep Maria SANS I ALENTORN va fer-me una enquesta per a Vilanova de Prades, dedicada exclusivament als topònims amb noms d'ocell. A tots ells el meu profund agraïment.

2. Cf. Ramon AMIGÓ, *Presència de l'article de distinció personal en noms de lloc que no designen cap persona*, «Butlletí interior», Societat d'Onomàstica, núm. XL (Barcelona 1990), 20-21 i 13.

3. La pronúncia popular al Camp és «cucuc» i no «cucut».